
17°
30′
18°
30′
BOSNIA
HERZEGOVINA
NIKSICH
Trebigne
Klobuk
Grahovo
Ragusa vecchia
District of
Ragusa vecchia
CATTARO
Tzetinje
Polgoritza
Spuss
Departments
I
II
III
IV
V
VI
VII
(ARHIV M.A.A.)

Akademik **Smail ČEKIĆ**

Strijeljanje beranskih muslimana na Trešnjeviku 21. oktobra 1912.

STRIJELJANJE BERANSKIH MUSLIMANA NA TREŠNJEVIKU 21. OKTOBRA 1912.

Sažetak

Balkanske (hrišćanske) države (Srbija, Crna Gora,Grčka i Bugarska), učesnice/saveznice u Balkanskom ratu 1912.-1913., čiji su narodi u evropskom dijelu Osmanskog carstva bili u izrazitoj manjini (preko 50% stanovništva činili su muslimani), su s namjerom i planski, organizirano i sistematski, u cilju teritorijalnog širenja – osvajanja „životnog prostora“ (njem. Lebensraum), sprovele „balkansko klanje“ – izvršile brojne teške, najbrutalnije oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad muslimanima, pripadnicima nacionalne, etničke i vjerske grupe, kao takve (barbarsko masovno i pojedinačno klanje; masakriranje i ubijanje civilnog stanovništva, uključujući žene, djecu i starce; masovno nasilno pokrštavanje; masovno spaljivanje i uništavanje naseljenih mjesta; masovno pljačkanje i pustošenje; prisilno protjerivanje; silovanja; mučenja; sakaćenja i druge zločine), što potvrđuju brojni relevantni, pouzdani, valjani i vjerodostojni izvori saznanja, uključujući i dokumenta o strijeljanju muslimana Berana oktobra 1912.

Prezentirani tekst u suštini predstavlja jedan od segmenata istraživanja zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad muslimanima i katolicima na Balkanu 1912.-1913., čiji će rezultati biti saopšteni u više naučnih studija.

Ključne riječi: *Kraljevina Crna Gora, Kralj Nikola, Berani, mahala Ramhusovića, Tripko Bulatović, Dušan Jovović, Milan Cemović, “beranski turci”, Andrijevica, Podgorica, Ramhusovići, Garčevići, Mandžuke, Trakalice, Bošnjaci, Kolašinci, Đukići.*

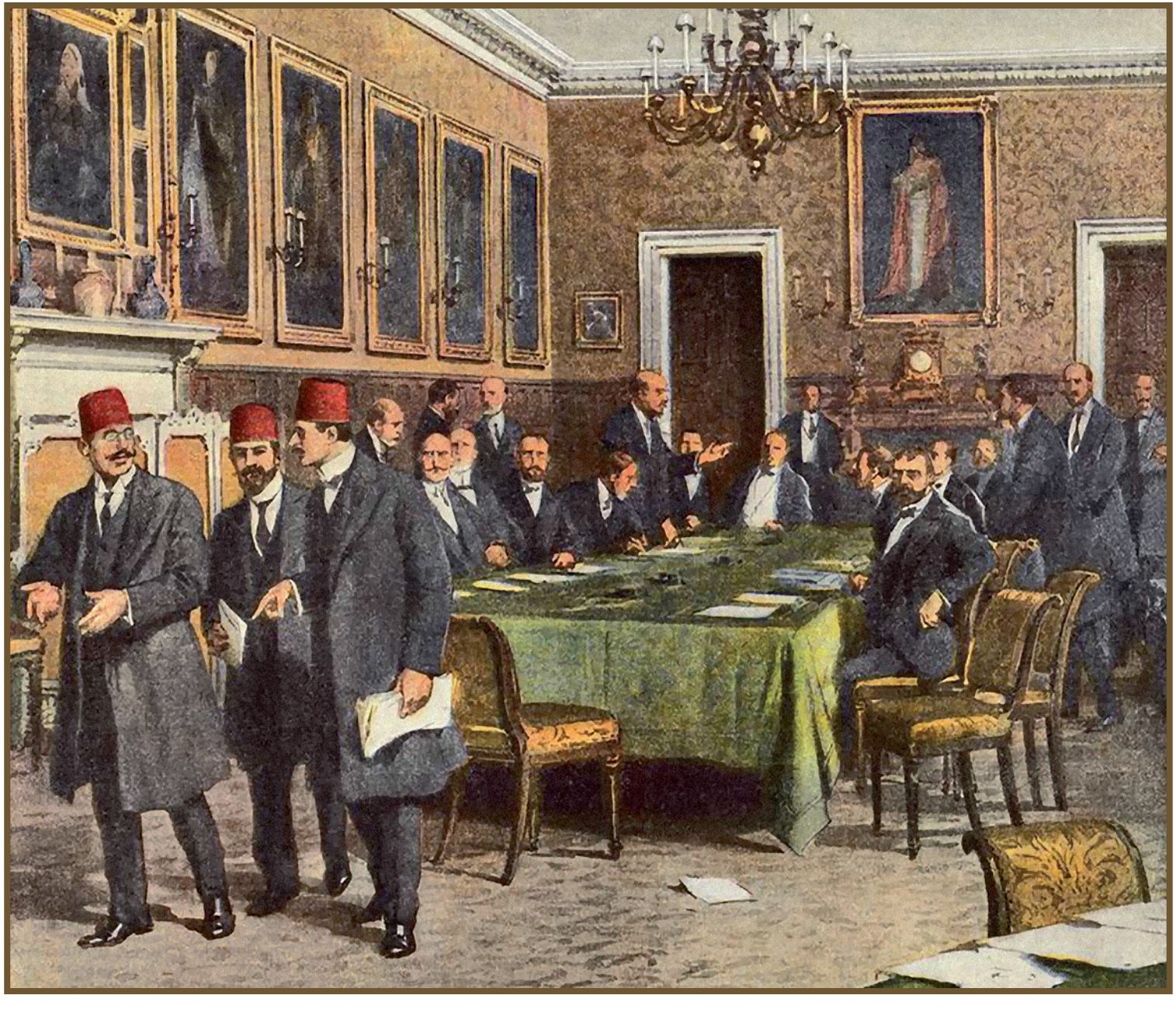
THE SHOOTING OF BERAN MUSLIMS ON TREŠNJEVIK ON OCTOBER 21, 1912.

Abstract

The Balkan (Christian) states (Serbia, Montenegro, Greece and Bulgaria), participants/allies in the Balkan War of 1912-1913, whose peoples in the European part of the Ottoman Empire were in a distinct minority (over 50% of the population were Muslims), intentionally and planned, organized and systematic, with the aim of territorial expansion - conquering "living space" (German: Lebensraum), carried out "Balkan slaughter" - committed numerous severe, most brutal forms of crimes against humanity and international law against Muslims, members of the national, ethnic and religious groups, as such (barbaric mass and individual slaughter; massacre and killing of the civilian population, including women, children and the elderly; mass violent Christianization; mass burning and destruction of inhabited places; mass looting and devastation; forced expulsion; rape; torture; mutilations and other crimes), which is confirmed by numerous relevant, reliable, valid and credible sources of knowledge, including documents about the shooting of Beran Muslims in October 1912.

The presented text essentially represents one of the segments of research into crimes against humanity and international law against Muslims and Catholics in the Balkans in 1912-1913, the results of which will be published in several scientific studies.

Key words: *Kingdom of Montenegro, King Nikola, Berani, Mahala Ramhusović, Tripko Bulatović, Dušan Jovović, Milan Cemović, "Turks of Beran", Andrijevica, Podgorica, Ramhusovići, Garčevići, Mandžuks, Trakalice, Bosniaks, Kolašinci, Đukići.*

ARHIV M.A.A., MIROVNA KONFERENCIJA IZMEĐU TURSKE I BALKANSKIH DRŽAVA U LONDONU. TURSKI IZASLANICI NA ODLASKU.

Balkanskim ratom 1912–1913, Londonskim mirom i razgraničenjem sa Srbijom i Albanijom Crna Gora je, kao i ostale balkanske (hrišćanske) države, teritorijalno proširena. Okupirala je Mojkovac, Šahoviće, Bijelo Polje, Berane, Plav, Gusinje, Rožaje, Rugovu, Peć, Dečane, Đakovicu i Pljevlja, te područje Tuzi i dio Skadarskog jezera i Bojane. Velike sile su legalizirale teritorijalna osvajanja na Balkanu i zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Kralj Nikola je 8. novembra 1913. proglasio ("*Mome dragome narodu*") "**prisajedinjenje Kraljevini Crnoj Gori svih osvojenih oblasti …**", pri čemu je obećao da će (on i Vlada), pored ostalog, **osigurati** "**ličnu i imovinsku bezbjednost**", "**slobodu vjere i savjesti**" i **zaštitu** "**podanicima rimokatolicima**" i "**pripadnicima islama**", nakon čega su okupirane teritorije i "**formalno ušle u sastav crnogorske države, a njeni žitelji su postali crnogorski državljani**".[▾1]

Na okupiranoj teritoriji Kraljevina Crna Gora je izvršila brojne zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava, posebno masovna strijeljanja muslimana i masovna nasilna pokrštavanja muslimana i prekrštavanja katolika, što potvrđuju brojni relevantni izvori saznanja.

U Beranama ("**u mahali Ramhusovića**") je 18. oktobra 1913. uveče poginuo vojnik Tripko Bulatović. Zbog toga su 19. oktobra "**mušketana četiri turčina**" i uhapšeno (u toku noći 18/19. i ujutro 19. oktobra 1912) 37 muslimana, koje je Oblasna uprava u Beranama (istoga dana), svojim aktom broj 148, sa "četiri askera", sprovela Oblasnoj upravi na Andrijevici, "**radi daljeg ekspediranja … u Podgoricu**". Trideset sedam (37) "**beranskih turaka**" je uhapšeno, s obrazloženjem da su bili ("**smatrani …**") "**znalci za pripremanje ubistva izvršenog nad Tripkom Bulatovićem, redovom iz Kolašina, učinjenom 18. oktobra**", o čemu je Milan Cemović, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja u

[▾1] *Glas Crnogorca*, broj 52, Cetinje, 9. novembar 1913; Branko Babić, **POLITIKA CRNE GORE U NOVOOSLOBOĐENIM KRAJEVIMA 1912–1914. GODINE**, "Obod", "Pobjeda", Cetinje – Podgorica, 1984, str. 277–278; Ž. Andrijašević – Š. Rastoder, **ISTORIJA CRNE GORE OD NAJSTARIJIH VREMENA DO 2003**, Centar za iseljenike Crne Gore – Podgorica, Podgorica, 2006, str. 277 i 280.

Beranama, istoga dana izvijestio kralja Nikolu (Dežurnog ađutanta u Ulcinju) i komandanta Istočnog odreda brigadira serdara Janka Vukotića u Rožaju.[2]

Ratni vojni sud u Beranama je 19. oktobra 1912, zbog pogibije vojnika Bulatovića ("**za ubistvo vojnika Tripka Bulatovića**"), donio dvije smrtne presude : prvom je osudio na smrt ("**… kazne smrću**") Zeću i Jupa Ramhusovića i Džemu (?) Čivovića, a drugom Haka Ramhusovića.[3] Taj zločin (obje presude) je "**odobrio Kralj** (**bez apelacije**)".[4] Tada su strijeljana dva sina Ahmeta Ramhusovića (vjerovatno Zećo i Jupo), čiji je brat Buto istoga dana iz Berana "**naknadno upućen**" za Andrijevicu, sa Selimom, Dinom i Zećom Ramhusovićem, te 21. oktobra ubijen na Trešnjeviku.[5]

---

[2] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 2/1913, Oblasna uprava Berane, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja Milan Cemović – Kr. oblasnoj upravi Andrijevica, Broj 148, Berane, 19. oktobar 1913; *Isto*, 438, 3/1913, Oblasna uprava Berane, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja – Oblasnoj upravi Andrijevica, Broj 148, Berane, 19. oktobar 1912; *Isto*, 438, 2/1913, Kapetan Joksimović – Oblasnoj upravi Andrijevica, K Br. 148, Berane, 28. juni 1913; Isto, 438, 4/1913, Oblasna uprava Berane, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja Milan Cemović – Dežurnom ađutantu Ulcinj, Broj 151, Berane, 19. oktobar 1913; *Isto*, 438, 5/1913, Oblasna uprava Berane, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja Milan Cemović – Komandantu Istočnog odreda serdaru Vukotiću Rožaje, Broj 151, Berane, 19. oktobar 1912; *Isto*, 438, 6/1913, Telegram dežurnog ađutanta – Oblasnom upravitelju Cemoviću, Berane, Topolica, 2. novembar/20. oktobar 1913; Isto, M. Cemović, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja – Ratnom vojnom sudu U mjestu /Berane/, Broj 159, Berane, 20. oktobar 1912; *Isto*, 438, 7/1913, Kralj. Cr. uprava Vasojevićske oblasti, Dušan Jovović, za obl. upravitelja – Zastupniku plemenskog kapetana Lijeva Rijeka, Broj 4266, Andrijevica, 21. oktobar 1912; Isto, 438, 8/1913, Kr. Cr. uprava Vasojevićske oblasti, Dušan Jovović, za obl/asnog/ upravitelja – Oblasnoj upravi Berane, Broj 4212, Andrijevica, 22. oktobar 1912; Isto, 438, 9/1913, Telegram Kr. Cr. uprave Vasojevićske oblasti, Filip Protić, zastupnik oblasnog upravitelja – Ministru vojnom Cetinje, Andrijevica, 27. oktobar 1913; Isto, 438, 10–438, 13/1913, *Zapisnik od 26. novembra 1912. sastavljen u kancelariji Oblasne uprave u Beranama po poslu preslušanja Vidaka Šušića, iz Drobnjaka, zbog ubijstva dvadeset i pet turaka iz Berana, osumnjičenih po ubistvu Tripka Bulatovića, vojnika u Beranama*; Isto, 438, 11–438, 12/1913, *Rađeno 26. novembra 1912. u kancelariji Kr. obl. uprave u Beranama – prizvat Janko Brajunović, artiljerijski vojnik*; Isto, 438, 20/1913; 438, 22/1913; 438, 12/1913, *Rađeno 26. novembra u kancelariji Kr. obl. uprave u Beranama – prizvat Radoica Todorović, Mitar Medojević, Miraš Dragović i Vaso Milović, koji po pročitanju Zapisnika Vidaka Šušića i Janka Brajnovića izjaviše*; Isto, 438, 34/1912, Telegram Kr. Cr. uprave Vasojevićske oblasti, zastupnik oblasnog upravitelja Filip Protić – Ministru vojnom Cetinje, Broj 5426, Andrijevica, 30. novembar 1912; DACG. MV – Kabinet 1912, fascikla 5, Ministarstvo vojno, Broj Reg. 9585, Broj Kab.1344, Cetinje, 8. decembar 1912, Kr. Cr. Uprava Vasojevićske oblasti – Ministru vojnom Cetinje, Broj 5426, Andrijevica, 30 novembar 1912; ABO NMCG, Kralj Nikola I Petrović Njegoš 1912, fascikla 61, dokument 174, Telegram vršioca dužnosti oblasnog upravitelja, M. Cemović – Dežurnom ađutantu Ulcinje, Broj 151, Berane, 1. novembar/20. oktobar 1912. Brigadir serdar Janko Vukotić je tada bio u Peći (ne u Rožaju).

[3] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 424, 1/1913, *Popis lica kojima je presuđeno zbog ubistva, pljačke i drugih zločina*.

[4] *Isto*. Milosav Jokić je 20. oktobra 1912. od Oblasne uprave Berane primio 22 krune "**na ime pogreba pok/ojnog/ Tripka Bulatovića, topdžije**" (DACG, Oblasna uprava Berane 1912–1915, fascikla 6, OUB, 2, 1/1912, Milosav Jokić, Priznanica, Berane, 20. oktobar 1912).

[5] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 3/1913, Oblasna uprava Berane, vršilac dužnosti Oblasne uprave M. Cemović – Oblasnoj upravi Andrijevica, K Br. 148, Berane, 19. oktobar 1912.

■ ARHIV M.A.A., IZVRŠENJE SMRTNE PRESUDE (“… KAZNE SMRĆU”): ZEĆA I JUPA RAMHUSOVIĆA, DŽEMA (?) ČIVOVIĆA I HAKA RAMHUSOVIĆA. (REKONSTRUKCIJA)

U Beranama su, pored ostalih muslimana, "**ubijena dva turčina, odnosno strijeljani, a to su bili Babajići**".[6]

Nije nam poznato da li je komandant Vukotić odobravao navedeni zločin, kao što je to učinio kralj Nikola, ili je reagovao na neki drugi način.

"**Turci osumnjičeni**" za ubistvo vojnika Tripka Bulatovića (36) su **svezani** ("**turci svezani**"), sa još dva askera (38), 21. oktobra iz Andrijevice upućeni za Lijevu Rijeku, sa ciljem da ih sprovedu za Podgoricu, "**gdje će se čuvati pod strožijim nadzorom nego obični taoci**".[7]

Na Trešnjeviku – u reonu Kapetanije kraljske vojnici su 21. oktobra 1912. ubili (puškama) 25 zarobljenih i svezanih muslimana – civila, uključujući i jedno dijete od 12 godina, s obrazloženjem da su, "**kad smo stigli na vrh Trešnjevika**", "**pokušali da bježe, a pratnja ih u bježanju potukla**", "**pucajući na iste iz pušaka**", "**daleko 3.000 metara od kolskog puta**".[8]

Stražari su "**13 svezanih turaka**" 22. oktobra 1912. u 17 sati predali policiji u Lijevoj Rijeci, "**gdje će noćiti, a 24. će produžiti za Podgoricu**".[9] Nije nam, pored Selima, Dina i Zeća Ramhusovića, poznat njihov identitet, niti šta je bilo s njima.

---

[6] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 428, 1/1913, *Zapisnik od 28. juna 1913. sastavljen u Berane pred Isljed|nom| komisijom protivu brig|adira| A.|vra| Cemovića i drugih, zbog* : *ubistva, paljevine, otimanja, pljačke, itd. – prizvat Zarije Joksimović*. Kapetan Joksimović u zapisničkom saslušanju nije naveo njihov identitet, niti datum ubistva, što je propust Isljedne komisije. Moguće da su i oni ubijeni 19. oktobra 1912, kada i sinovi Ahmeta Ramhusovića. Međutim, u materijalima Isljedne komisije Katurić – Rađenović za Berane sačuvan je i ovaj podatak : "**Presudom Suda – Bijelo Polje, od 26. marta 1913, Broj 77–V–913– 54, osuđen Ajdin Ćosović na smrt, a dvojica turaka, braća Šerif i /H/Asib Babajić ubijeni, a ubice prema istoj presudi oslobođeni, jer /je/ ubistvo izvršeno u nužnoj odbrani**" (DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 424, 1/1913, *Popis lica kojima je suđeno zbog ubistva, pljačke i drugih zločina*).

U Beranama je, pored ostalih, i Sado Toska (*prezime* – ?), Presudom Ratnog vojnog suda, od 29. decembra 1912, "**zbog nalaska oružja, kažnjen smrću – vješanjem**" (DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 424, 1/1913, *Popis lica kojima je suđeno zbog ubistva, pljačke i drugih zločina*).

[7] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 1/1913; – 438, 2/1913; – 438, 3/1913; – 438, 4/1913; – 438, 7/1913; – 438, 8/1913; – 438, 10, 1–10, 13/1913. i – 438, 19/1913.

[8] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 10–438, 12/1913; 438, 18/1913; 438, 19/1913; 438, 20/1913; 438, 22/1913; 438, 23/1913 i 438, 26/1913. Tada su stražari ubili 23 beranska muslimana i 2 askera (vojnika) (DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 30, *Spisak ovd|ašnjih poginulih turaka u Trešnjeviku*; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 425, 2, *Zapisnik od 25. juna 1913, sastavljen u Berane pred Isljed|nom| komisijom protiv brig|adira| Avra Cemovića i drugih, zbog* : *ubistva, paljevine, otimanja, pljačkanja itd. – Prestade Fata Zeke Ramhusovića*; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 426/1913, Vejso (Selmov) Garčević – Isljednjem sudijama Berane, Polica, 26. juni 1913; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 433, 1/1913, Fata (žena Duljka Smailova) Ramhusović – Kraljevskoj crnogorskoj komisiji Berane, 29. juni 1913; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 433, 2/1913, Svjedoci : Huš Hodo, Huš Avdul i Nezir Ramhusović.

[9] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 19/1913; 438, 24/1913. i 438, 25/1913.

Težak zločin nad zarobljenim i svezanim civilima na visokoj planini Trešnjeviku 21. oktobra 1912. (1.573 metra nadmorske visine) zahtijeva da se, na osnovu i u skladu sa raspoloživim izvorima, objektivno i u cjelosti rasvijetli, a posebno mjesto izvršenja zločina i način ubistva.

ARHIV M.A.A., BRIGADIR SERDAR JANKO VUKOTIĆ – KOMANDANT ISTOČNOG ODREDA.

O tom zločinu je sačuvano više dokumenata (oko 30) upravnih vlasti – izvještaji odgovornih činovnika dvije oblasne uprave, a posebno Uprave Vasojevićske oblasti na Andrijevici – uglavnom njena korespondencija sa nižim organima vlasti (plemenskim kapetanima u Lijevoj Rijeci i Kraljima), te Ministarstvom vojnim, Sreskom beranskom kapetanijom i Isljednom komisijom. Dokumenti potiču uglavnom (preko 20) od oktobra 1912. (19–27. oktobra), dva (dokumenta) iz novembra iste godine (26. i 30. novembra), dva od juna (29. i 30. juna) i tri iz jula 1913. (1. – dva i jedan od 2. jula).

Okupacioni organi vlasti su, u vezi sa ubistvom muslimana na Trešnjeviku, preduzeli sljedeće radnje i aktivnosti :

– Oblasna uprava Berane je **19. oktobra 1912**, Broj 148, Upravi Vasojevićske oblasti na Andrijevici sprovela "**36 beranskih turaka**", osumnjičenih za ubistvo vojnika Tripka Bulatovića u Beranama 18. oktobra uveče, sa ciljem da ih dalje sprovede "**u Podgoricu, gdje će se čuvati pod strožijim nadzorom nego obični taoci**";[10]

– Oblasna uprava Berane je istoga dana Oblasnoj upravi Andrijevica naknadno uputila Buta Ram/h/usovića, "**s napomenom da su mu danas** /19. oktobra 1912/ **dva brata strijeljana**", i, "**uz Buta**", "**četiri askera i to dva zarobljenika i dva iz Pljevalja, koji su sami došli iz Mitrovice i predali se**".[11] "**Osobitu pažnju**" je, prema Milanu Cemoviću, trebalo obratiti na Buta, Selima, Dina i Zeća Ramhusovića "**sa ostalim bratsvenicima njegovim**", "**i kao takve**" ih "**preporučiti Obl/asnoj/ upravi u Podgorici**";[12]

– Oblasna uprava Berane je 19. oktobra 1912. izvijestila kralja Nikolu ("**Dežurnog ađutanta**" u Ulcinju) i komandanta Istočnog odreda, serdara Janka Vukotića, u Rožaju da je 18. oktobra uveče ("**sinoć**") u beranskoj varoši, "**u mahali Ramu**/h/**sovića**", poginuo vojnik Bulatović i da su zbog toga ("**zbog istog slučaja**") istoga dana (19. oktobra) "**mušketana četiri turčina i 36 sprovedeno u Podgoricu**".[13]

---

[10] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 2/1913, Oblasna uprava Berane, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja Milan Cemović – Kr. Oblasnoj upravi Andrijevica, Broj 148, Berane, 19. oktobar 1912; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 4/1912, Oblasna uprava Berane – Državnom ađutantu Ulcinj, Broj 151, Berane, 19. oktobar 1912; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 5/1913, Oblasna uprava Berane – Komandantu Istočnog odreda serdaru Vukotiću Rožaje, Broj 151, Berane, 19. oktobar 1912; DACG, MV – Kabinet 1912, fascikla 5, Ministarstvo vojno, Broj Reg. 9585, Broj Kab. 1344, Cetinje, 8. decembar 1912, Kr. Cr. Uprava Vasojevićske oblasti – Ministru vojnom Cetinje, Broj 5426, Andrijevica, 30. novembar 1912. Izvještavajući o tome Upravu na Andrijevici, Milan Cemović (vršilac dužnosti oblasnog upravitelja) je molio "**da žandarme naše, koji će ih do Andrijevice dopratiti, izvolite odmah ovamo – neodložno – povratiti, jer nema ovdašnja policija nijednog žandarma na raspoloženju**" (DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 2/1913).

[11] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 3/1913, Oblasna uprava Berane, vršilac dužnosti obl/asnog/ upravitelja M. Cemović – Oblasnoj upravi Andrijevica, K Br. 148, Berane, 19. oktobar 1913.

[12] *Isto*.

[13] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 4/1913, Oblasna uprava Berane – Dežurnom ađutantu Ulcinj, Broj 151, Berane, 19. oktobar 1913; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 5/1913, Oblasna uprava Berane – Komandantu Istočnog odreda serdaru Janku Vukotiću, Rožaje, Broj 151, Berane, 19. oktobar 1913.

Izvještavajući kralja Nikolu i komandanta Vukotića o navedenim zločinima, Milan Cemović je prešutio da je 19. oktobra iz Berana u Andrijevicu naknadno sprovedeno još četiri muslimana, a ne samo 36. Nije nam poznato zašto je Cemović tako postupio.

Kralj Nikola je **odobravao strijeljanje** "**četiri turčina**", o čemu je "Dežurni ađutant" iz Topolice izvijestio oblasnog upravitelja Cemovića "**Njegovo Vel/ičanstvo/ Kralj Gospodar odobrava što ste mušketali četiri turčina**").[14] Oblasna uprava Berane je o tome istoga dana izvijestila Ratni vojni sud u Beranama ("**telegrafskim putem javlja Dežurni ađutant da Nj. V. Kralj Gospodar odobrava jučerašnje mušketanje četiri turčina, što Vam se čini na znanje**").[15]

– Uprava Vasojevićske oblasti je 19. oktobra 1912. (u 18,20) Oblasnu upravu Berane izvijestila da nije raspolagala sa vojnicima koji bi čuvali stražu na Andrijevici i sproveli "**turke**",[16] te nije mogla udovoljiti njenom zahtjevu da vojnike (žandarme), koji su sproveli svezane "**beranske turke**" na Andrijevicu, neodložno povrati u Berane, jer policija u Beranama nije imala "**nijednog žandarma na raspoloženje**".[17] Stoga je sekretar Jovović molio za odgovor;[18]

– Oblasna uprava Berane je istoga dana, odnosno istu večer (19. oktobra) izvijestila Upravu Vasojevićske oblasti da njeni vojnici (iz Berana) "**poćeraju sprovedene turke u Podgoricu**" ("**Neka vojnici poćeraju …**"), pri čemu treba **da ih snabdiju** ("**samo ih snabdite …**") "**ljebom, putnim troškom i obućom**";[19]

– sekretar Uprave Vasojevićske oblasti Dušan Jovović je 20. oktobra 1912. (u 9 sati) vršioca dužnosti oblasnog

---

[14] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 6/1913, Telegram Dežurnog ađutanta – Oblasnom upravitelju Cemoviću Berane, Topolica, 2. novembar/20. oktobar 1913.

[15] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 6/1913, Milan Cemović, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja – Ratnom vojnom sudu, u mjestu, Broj 159, Berane, 20. oktobar 1913.

[16] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 16/1913, Telegram Uprave Vasojevićske oblasti, za obl/asnog/ upravitelja sekretar Dušan Jovović – Milanu Cemoviću, vršiocu dužnosti oblasnog upravitelja Berane, Broj 4212, Andrijevica, 1. novembar/19. oktobar 1912. Naime, na Andrijevici "**nije ostavljeno nikakvih vojnika za straže, sprovođenje i …** /jedna riječ – nečitko/ **i taoca, već to vrše oni vojnici koji ih dovode. Ako bar deset vojnika od ovih koji su noćas doveli turke, koje ste poslali ne mogu sa njima poći, ova će uprava rečene turke ovdje ostaviti bez sigurne straže dok budu joj se poslali vojnici za sprovođenje istih**" (Isto).

[17] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 2/1913, Oblasna uprava Berane – Kr. oblasnoj upravi Andrijevica, Broj 148, Berane, 19. oktobar 1913.

[18] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 16/1913, Telegram Uprave Vasojevićske oblasti, za obl/asnog/ upravitelja sekretar Dušan Jovović – Milanu Cemoviću, vršiocu dužnosti oblasnog upravitelja Berane, Broj 4212, Andrijevica, 1. novembar/19. oktobar 1912.; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 15/1913, Telegram Uprave Vasojevićske oblasti, sekretar Jovović – M. Cemoviću, vršiocu dužnosti oblasnog upravitelja Berane, Andrijevica, 2. novembar/20. oktobar 1912.

[19] *Isto*, Telegram Oblasne uprave Berane – Oblasnoj upravi Andrijevica, Broj 158, Hitno, Berane, 20. oktobar 1912.

upravitelja Milana Cemovića molio "**za što skoriji odgovor**" na njegov "**sinošnji** /19. oktobra/ **akt odnosno sprovođenje turaka**";[▼20]

– Oblasna uprava Berane je i 20. oktobra 1912. (u 10 sati) Upravu Vasojevićske oblasti ponovo izvijestila **da njeni vojnici** "**potjeraju sprovedene turke**" **samo da ih snabdiju** "**hljebom i putnim troškom**".[▼21]

ARHIV M.A.A., NIKOLA I. PETROVIĆ, SEDMI I POSLJEDNJI DRŽAVNI POGLAVAR IZ CRNOGORSKE DINASTIJE NJEGOŠ. NA PRIJESTOLJU JE KAO KRALJ BIO OD 1910–1918. GODINE.

[▼20] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 15/1913, Telegram sekretara Jovovića – Milanu Cemoviću, vršiocu dužnosti oblasnog upravitelja Berane, 2. novembar/20. oktobar 1912.

[▼21] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 17/1913, Telegram Oblasne uprave Berane, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja M. Cemović – Oblasnoj upravi Andrijevica, Broj 158, Hitno, Berane, 2. novembar/20. oktobar 1912.

Svezani "**beranski turci**" su 19. oktobra 1912, sprovedeni na Andrijevicu. S tim u vezi, sekretar Oblasne uprave Dušan Jovović tvrdi da su vojnici iz Berana, koji je Oblasna uprava Berane angažovala, 19. oktobra 1912. u toku noći "**doveli turke**" **na Andrijevicu** ("**…, koji su noćas doveli turke, …**").[22] Vjerovatno je riječ o naknadnom upućivanju uhapšenih muslimana iz Berana na Andrijevicu (Buto Ramhusović i "**četiri askera**").[23] "**36 beranskih turaka**" su sigurno u toku dana (19. oktobra) sprovedeni na Andrijevicu.

"**Beranski turci**" (37) su, zbog problema sa nedostatkom vojnika, zadržani na Andrijevici do 21. oktobra, kada su ih "**potjerali**" ka Podgorici.[24]

- Uprava Vasojevićske oblasti je **21. oktobra 1912**. obavijestila ("**Najhitnije**") zastupnika plemenskog kapetana u Lijevoj Rijeci da su "**danas tamo poslati neki turci svezani**" i da ih "**sprovode neke topdžije iz Berana**", te mu izdao naređenje o povratku jednog broja vojnika (topdžija) u Berane, a drugi da, sa jednim brojem vojnika iz Lijeve Rijeke, svezane "**turke**" sprovedu u Podgoricu. U slučaju da ne "nađu" potreban broj vojnika, "**turke**" je trebalo zadržati u Lijevu Rijeku, "**a vojnike odmah povratiti**".[25]
- Sekretar Jovović je plemenskom kapetanu također, izdao naređenje da, "**ukoliko** "**turci svezani**" **nisu stigli u Lijevu Rijeku**, pošalje nekoga (nekoliko vojnika) da ih "**srete**" (sretne) i vojnike "**vrati**" (povrati u Berane).[26]

---

[22] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 16/1913, Telegram Uprave Vasojevićske oblasti, za obl/asnog/ upravitelja sekretar Dušan Jovović – Milanu Cemoviću, vršiocu dužnosti oblasnog upravitelja Berane, Broj 4212, Andrijevica, 1. novembar/19. oktobar 1912.

[23] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 2/1913, Oblasna uprava Berane, vršilac dužnosti oblasnog upravitelja Milan Cemović, Broj 148, Berane, 19. oktobar 1912.

[24] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 7/1913, Uprava Vasojevićske oblasti, za obl/asnog/upravitelja/ Jovović – Zast/upniku/ plem/enskog/ kapetana L/ijeva/ Rijeka, Broj 4260, Najhitnije, Andrijevica, 21. oktobar 1912.

[25] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 7/1913, Uprava Vasojevićske oblasti, za obl/asnog/ uprav/itelja/ Jovović – Zast/upniku/ plem/enskog/ kapetana Lijeva Rijeka, Najhitnije, Broj 4266, Andrijevica, 21. oktobar 1913. Sekretar Dušan Jovović je, u vezi sa topdžijama, naveo da je "**komandantu tih topdžija naređeno da topovima krene iz Berana naprijed, a on topdžija nema. Zato naredite topdžijama da se neodložno, što su najbrži vraćaju u Berane, a oni žandarmi, koji se nalaze sa istim topdžijama, nek se ne vraćaju, nego nađite tu nekoliko vojnika, pa neka oni sa tima žandarima sprovedu ih u Podgoricu.**

Ako ne mognete naći što vam treba turke tu zadržite, a vojnike odmah povratite. O izvršenju izvjestite. Čekam odgovor u štaciji. Ako nisu tu stigli pošaljite da ih ko srete i vrati" (Isto).

[26] *Isto.*

Sekretar Dušan Jovović ("za obl/asnog/ upravitelja/") je plemenskog kapetana u Lijevoj Rijeci obavijestio o dvije činjenice: o slanju (sprovođenju) nekih "**turaka svezanih**" i **nekim topdžijama iz Berana**, koji ih sprovode. Pominjući sprovođenje "**turaka svezanih**", on ne navodi njihov broj, što je veoma zanimljivo.

ARHIV M.A.A., PROLAZAK KOLLONE KROZ ANDRIJEVICU PREMA LIJEVOJ RIJECI.

- Kapetanija u Lijevoj Rijeci (pisar Orović) je **21. oktobra 1912**. Oblasnu upravu na Andrijevici "**Hitno**" izvijestila da je toga dana, u skladu sa njenom naredbom od istoga dana, u **16 sati poslala** "**šest vojnika da sretnu i prime turke**" "**i topdžije vrate**",[27] odnosno "**da sretu topdžije koji su vodili povezane turke iz Berana i da ih od njih prime, a topdžijama da saopšte da odmah idu na svoja mjesta**";[28]
- nakon što je dobila navedeni izvještaj Uprava Vasojevićske oblasti je **22. oktobra 1912.** zastupnika plemenskog kapetana u Lijevoj Rijeci obavijestila da su sa Andrijevice "**poslati trideset šest turaka i dva askera**". Obavještavajući o tome zastupnika plemenskog kapetana, sekretar Jovović mu je postavio pitanje : "**Šta će reć te nijesu svi stigli** ? **Jesu li utekli** ?". Stoga je naredio da ga odmah izvijeste i "stvar" ispitaju;[29]
- Kapetanija u Lijevoj Rijeci je **22. oktobra 1912**. Oblasnoj upravi na Andrijevici dostavila dva izvještaja : prvi u 17, a drugi u 23 sata. U prvom je izvijestila : "**Sad stigoše** /u 17 sati/ **ovdje** /u L. Rijeku/ **13 svezanih turaka koje su topdžije predali našijim stražarima na Lukavac … Noćiće** /turci/ **ovdje, a sjutra će sa stražarima produžiti za Podgoricu**".[30]
- Vojnici iz Lijeve Rijeke su, prema drugom izvještaju Kapetanije u Lijevoj Rijeci, pored potvrde da su poslali "**šest vojnika da sretnu topdžije, …**", **u jutro** ("**jutros**") 22. oktobra 1912. "**sreli topdžije sa 13 turaka na Lukavcu i od njih ih primili, a topdžijama saopštili**" "**da odmah idu na svoja mjesta … Zadržali smo ovdje rečene 13 turaka, a sjutra ćemo ih uputiti u Podgoricu …**";[31]

---

[27] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 18/1913, Telegram pisara Vojina Orovića – Oblasnoj upravi Andrijevica, Hitno, Lijeva Rijeka, 3. novembar /22. oktobar 1913; Isto, Kr. Cr. Uprava Vasojevićske oblasti, Broj 4272, Andrijevica, 21. oktobar 1912.

[28] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 20/1913, Telegram pisara Vojina Orovića – Sekretaru Jovoviću Andrijevica, Urgent, Lijeva Rijeka, 4. novembar/22. oktobar 1913.

[29] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 19/1912, Kr. Cr. Uprava Vasojevićske oblasti – Zast/upniku/ plem/enskog/ kap/etana/ Lijeva Rijeka, Broj 4301, Andrijevica, 22. oktobar 1913.

[30] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 19/1913, Telegram pisara Orovića – Oblasnoj upravi Andrijevica, Lijeva Rijeka, 4. novembar/22. oktobar 1912.

[31] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 20/1913, Telegram Kapetanije Lijeva Rijeka, pisar Vojin Orović – Sekretaru Jovoviću, Lijeva Rijeka, 4. novembar/22. oktobar 1913. Identitet tih 13 muslimana nije nam poznat, izuzev četvorice : Selim, Dino i Zećo Ramhusović, te "**sin Mujka Zujovića**" (DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 3/1913, Oblasna uprava Berane – Oblasnoj upravi Andrijevica, Broj 148, Berane, 19. oktobar 1912; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 20/1913, Telegram Kapetanije Lijeva Rijeka, pisar Vojin Orović – Sekretaru Jovoviću Andrijevica, Urgent, 4. novembar/22. oktobar 1913.

– Uprava Vasojevićske oblasti je 22. oktobra 1912. Oblasnu upravu Berane molila "**da izvijesti jesu li tamo stigli topdžije**", sa kojima je **sprovela na Andrijevicu** "**turke – osumnjičene za ubistvo jednog našeg tamo ubijenog vojnika, kao i ako su, gdje se sad nalaze**".[32]

Vojnici (topdžije) iz Berana su svezane "**turke**" pratili (sprovodili) prema Podgorici, preko Andrijevice, Kralja, Trešnjevika, gdje su veći broj strijeljali, zatim Kraljskih Bara, Mateševa i do Lukavca, gdje su manji broj preuzeli vojnici iz Lijeve Rijeke.

Iz Berana su za Andrijevicu krenuli 19. oktobra (nije nam poznato vrijeme), gdje su ih zadržali te noći, sljedeći dan i noć. Iz Andrijevice su krenuli 21. oktobra (nije nam poznato vrijeme polaska) i 22. u jutro stigli na Lukavac i istoga dana u 17 sati stigli u Lijevu Rijeku.

Upravi Vasojevićske oblasti je 22. oktobra bilo poznato da svi "**turci**" nisu stigli u Lijevu Rijeku. Tu informaciju je dobila od pisara Orovića, koji je prvi izvještaj o tome Upravi uputio 22. oktobra u 17 sati. Sekretar Jovović je istoga dana, vjerovatno poslije dobijanja navedenog izvještaja (telegrama), zastupnika plamenskog kapetana obavijestio da su iz Andrijevice "**poslati trideset i šest turaka i dva askera**" i pitao ga "**šta će reći te nijesu svi stigli**" i "**jesu li utekli** ?, te mu je naredio da ga odmah izvijesti i "**stvar**" **ispita** ("**… i stvar ispitate**").[33]

Dušan Jovović je 22. oktobra bio obaviješten **da svi** "**turci**" **nisu stigli u Lijevu Rijeku** i da mu je bilo poznato ili je pretpostavljao šta je sa onima koji nijesu stigli. Imajući to u vidu, on je zastupniku plemenskog kapetana postavio pitanje "**šta će reći te nijesu svi stigli**" i ujedno ga, postavljajući mu pitanje "**jesu li utekli**", usmjerio kakav će mu odgovor pružiti – utekli su.

Među "**turcima**" koji su stigli u Lijevu Rijeku bio je i "**sin Mujka Zujovića**" (ime nepoznato). On je, prema izvještaju pisara Vojina Orovića Upravi Vasojevićske oblasti, od 22. oktobra 1912, izjavio "**kako su svi 38 Turaka sa stražom došli do na vrh Trešnjevika**[34] **i kako je on sa ovima ovdje došlim** /u L. Rijeci/ **dvanaestoricom i sa još**

---

[32] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 8/1913, Uprava Vasojevićske oblasti, za obl. upravitelja sekretar Dušan Jovović – Oblasnoj upravi Berane, Broj 4213, Andrijevica, 22. oktobar 1912.

[33] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 19/1913, Kr. Cr. uprava Vasojevićske oblasti – Zast/upniku plem/enskog/ kap/etana/ L. Rijeka, broj 4301, Andrijevica, 22. oktobar 1912.

[34] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 20/1913, Telegram Kapetanije Lijeva Rijeka, pisar Vojin Orović – Sekretaru Jovoviću Andrijevica, Urgent, 4. novembar/22. oktobar 1912. Zujović, prema Orovićevom izvještaju, pominje 38 "**turaka**", koji su "**sa stražom došli do na vrh Trešnjevika**", čime potvrđuje izvještaj Uprave Vasojevićske oblasti, sekretara Jovovića, od 22. oktobra 1912. o broju poslatih "turaka" i askera/vojnika (DACG,

četvoricom otputovali niz Trešnjevik, u tom da je čuo pucanje /pucnje/ **iz pušaka, ali da se oni nijesu vraćali. Docnije, kaže rečeni Zujović, da su ih stigli stražari koji su pratili one turke koji su ostali na vrh Trešnjevika umorni i jedan od njih ujeden za ruku. Dalje kaže da su isti stražari dvadeset turaka u bjekstvu poubijali, ali ne tvrdi da su svi poubijeni. Isti kaže kako su jutros** /22. oktobra/ **stražari u Bare Kraljske ubili takođe u bjekstvu i one četiri turčina, koji su sa ovim došlim ovdje bili pošli na vrh Trešnjevika**".[35]

Stražari (vojnici) i preživjeli muslimani su 22. oktobra ujutro stigli na Lukavac. Tu su vojnici iz Berana 13 "**turaka**" predali vojnicima iz Lijeve Rijeke. S obzirom na to da su vojnici (oko 30) i "**turci**" iz Andrijevice za Lijevu Rijeku i Podgoricu krenuli 21. oktobra, a na Lukavac stigli 22. (oktobra), očito je da su 21/22. oktobra morali negdje (pre)noćiti (moguće u Mateševu). Međutim, to nam nije poznato, jer raspoloživi izvori o tome ne pružaju nikakav podatak.

Među raspoloživim dokumentima "**o pogibiji u Trešnjeviku**" sačuvan je i "*Spisak ovd/ašnjih/ poginulih turaka u Trešnjevik*". To su sljedeći beranski muslimani, među kojima su, prema raspoloživim podacima, iz tri porodice ubijena po dva člana (otac i sin), uključujući i djecu:

1. Hako Fejzov Ramhusović
2. Buto Ramhusović
3. Mustafa Olev Ramhusović
4. Sejdo Smailov Ramhusović
5. Kujo Sefov Ramhusović
6. Hamo Medov Ramhusović
7. Duljko Smailov Ramhusović (65 godina)
8. Smail Duljkov Ramhusović (12 godina)
9. Sefo Husov Ramhusović
10. Zekan (Zeko) Ramhusović
11. Redžo Nezirov Ramhusović

MUD – IKB, fascikla 4, 438, 19/1913, Kr. Cr. Uprava Vasojevićske oblasti – Zastupniku plemenskog kapetana Lijeva Rijeka, Andrijevica, 22. oktobar 1912).

[35] *Isto*.

12. Murat Ramhusović
13. Kadrija Muratov Ramhusović
14. Šaban Ramhusović
15. Mustafa Garčević
16. Mujo Selimov Garčević
17. Arif Mandžuka
18. Bahto Mandžuka (trgovac)
19. Huso Trakalica
20. Šaban Husa Trakalica
21. Arif Bošnjak
22. Bećo Šahinov Kolašinac
23. Neko Đukić
24. asker – identitet nepoznat
25. asker – identitet nepoznat.[▾36]

[▾36] DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 30/1912, *Spisak ovd|ašnjih| poginulih turaka u Trešnjevik*; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 3/1913, Oblasna uprava Berane – Oblasnoj upravi Andrijevica, K Br. 148, Berane 19. oktobar 1912; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 438, 20/1913, Telegram Plemenske kapetanije u Lijevoj Rijeci, pisar Vojin Orović – Sekretaru Jovoviću Andrijevica, Urgent, Lijeva Rijeka, 4. novembar/22. oktobar 1912; DACG, MUD – IKB, fascikla 4, 433, 1/1913, Fata, žena Duljka Smailova Ramhusović – Kraljevskoj crnogorskoj komisiji Berane, Berane, 29. juni 1913; Šerbo Rastoder, **ZAŠTO SU BOŠNJACI** "**PLAĆALI KAMATU NAVODNE TURSKE KRIVICE**" **U MIRNODOPSKIM VREMENIMA U XX VIJEKU** – Primjeri Šahovića 1924. i Rožaja 1967–1971. –, *Almanah*, broj 89–90, Udruženje "Almanah" Podgorica, Podgorica, 2022, str. 240. "**Poginuli turci**" su, prema "**iskazu**" Zujovića, odnosno pisara Orovića, "**iz ovih bratstava** : **četrnaest Ramusovića, šest Crnovršanina, dva Garčevića, dva askera i jedan Đukić**" (*Isto*). Nejasno je o kojim Crnovršanima je riječ.

Identitet četrnaest žrtava Ramhusovića, dva Garčevića i jednog Đukića je poznat. Međutim "isljeđenje" Uprave Vasojevićske oblasti ne pominje nijednog Crnovršanina. Činjenica je da je okupaciona vlast ubila i nekoliko Crnovršanina, što potvrđuje kapetan Joksimović i Ministarstvo unutrašnjih djela (DACG, IPK, MUD, I–68, Inventar pomoćnih knjiga, Ministarstvo unutrašnjih djela, Upravno odjeljenje, Djelovodni protokol 1913, Redni broj 2233, 10. maj 1913), ali nam nedostaju izvori da i te zločine rasvijetlimo.

Nije nam poznato koja su četvorica od navedenih muslimana ubijena u Barama Kraljskim.

ARHIV M.A.A., DIO ZAROBLJENIH "TURAKA" NA OUTU IZ LIJEBE RIJEKE U PODGORICU. (REKONSTRIKCIJA)